

СЛОВНИКОВА РОБОТА В АСПЕКТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Наша дійсність знаменує собою час, коли закладаються підвалини створення української національної школи – навчально-виховного закладу орієнтованого на перспективу розвитку духовного та інтелектуального потенціалу українського народу. Чільне місце в ній відводиться вивченню української мови.

Школярі мають навчитися вільно володіти мовою, що функціонує у двох формах – усній і писемній. Визначальними у цих формах мовлення є лексичні норми, яких завжди необхідно чітко дотримуватися. Цим і зумовлено актуальність вибору теми статті.

Ключові слова: слово, стійкі словосполучення, словникова робота, одиниці мови, одиниці мовлення, лексико-семантичні властивості, контекст.

Мета: звернути увагу на особливості збагачення дитячого словника у плані побудови мовлення і в плані сприйняття його.

К.Д. Ушинський з самого початку своєї педагогічної праці звертав особливу увагу на навчання в початковій школі. Уже в 1861 році він видав свій перший підручник для початкових класів "Дитячий світ" у двох частинах, а потім у трьох частинах підручник "Рідна мова" і у двох частинах "Керівництво до викладання за "Рідним словом".

Він наголошував на тому, що рідна мова має бути основним предметом початкового навчання, аби діти навчалися свідомо використовувати її скарби, розвинути в собі дар слова, засвоїти граматичні знаки в логічній системі, тому що мова – це мова слів. Нема такого явища в об'єктивній дійсності, якого б не можна було б призначити словом або словосполученням. Як пише Будагов Р.М., "виражають думки і почуття за допомогою слів, прислуховуються до слів оточуючих людей, засвоюють нові або незнайомі слова, вивчають слова інших мов, згадують забуті слова рідної мови" [2, 117]

Ось чому необхідна синтаксична словникова робота під час вивчення мови на всіх ланках шкільного навчання. Щоб ця робота була успішною, потрібно розмежувати слова як одиниці мови і як одиниці мовлення.

Знання ознак слова як одиниці мови допомагає, з одного боку, скласти цілісне уявлення про слово, з іншого боку, визначити його лексико-семантичні властивості. Виділяється наступний мінімум ознак, характерних для слова:

- 1) наявність одного словесного наголосу;
- 2) фонетична вираженість;
- 3) відношення до певної частини мови і граматична оформленість;
- 4) непроникливість, тобто неможливість зробити вставки і зміни в середині слова;
- 5) наявність значення [2; 3]

Вказані властивості відображають сутність слова як одиниці мови і є лінгвістичною основою виділення слова як навчальної одиниці. Регулярне розмежування вказаних аспектів вивчення слова необхідне для здійснення внутрішньо предметних зв'язків у процесі роботи над розвитком зв'язного мовлення учнів. Адже жоден рівень мовної структури не може бути вивченим без поняття слова. Слово вивчається в різних розділах шкільного курсу мови.

Навички комплексного аналізу слова необхідні і для здійснення словникової роботи з розвитку мовлення. В той же час для виділення слова як одиниці навчання зв'язного мовлення необхідно використовувати лінгвістичне вчення про слово – одиницю лексико-семантичного рівня системи мови.

Вживання слова у мовленні не є механічною реалізацією властивостей кожного окремого слова як одиниці мови. У мовленнєвому потоці слово може втрачати наголос, отримати особливе звучання, інше граматичне значення (конверсія); можливе індивідуальне словотворення, надання специфічного смислу слова тощо.

Отже, враховуючи те, що словниковий запас не є механічною сукупністю слів, задачу його збагачення не можна вважати включенням в активний словник дітей слів і виразів. Основа збагачення дитячого словника – включення у мовну систему дитини рядів відбору лексичних елементів – мовних словникових об'єднань (тематичних груп слів, синонімічних рядів, антонімічних пар), система яких дозволяє відібрати для будь-якого відрізка мовлення потрібні слова, сформулювати мікротеми висловлювань. Засвоєння

системних зв'язків лексико-семантичного рівня збагачує індивідуальний словник, який, за словами К.Д. Ушинського, є "духовним багатством" дитини.

Завдання збагачення дитячого словника вирішуються:

- 1) у плані побудови мовлення;
- 2) у плані сприйняття мовлення.

У плані породження мовлення вчитель повинен домагатися від учнів вільного володіння мовними системними об'єднаннями слів при побудові власного висловлювання, вміння створювати індивідуально-контекстуальні об'єднання слів при побудові власного висловлювання, вміння створювати індивідуально-контекстуальні об'єднання слів за типом мовних, вміння вільно замінювати слова з метою уточнення висловлювання, виразності, стилістичної відповідності мовлення.

У плані сприйняття мовлення завдання збагачення словникового запасу учнів полягають у тому, що вчитель домагається від дітей адекватного сприйняття смислу слова у тексті з усіма контекстуальними відтінками, формує здібність сприйняття словесних образних елементів у складі художнього тексту у всьому їх смислового і емоційно-експресивного обсязі, виховує в учнів уміння пояснювати значення слова, особливості його уживання. У даному випадку розширюється пасивний словник дітей, тобто розширюється коло слів, які діти не використовують у своєму мовленні.

У відповідності з вказаними завданнями можна виділити основні об'єкти словникової роботи:

- нові, незрозумілі для учнів, незнайомі їм слова і стійкі сполучення слів;
- мовні системні об'єднання слів (синонімічні ряди, система значень багатозначного слова, тематичні і лексико-семантичні групи слів, антонімічні пари, а також контекстуальні об'єднання слів, утворені за типом мовних;
- співвідносні засоби мови, літературні і не літературні слова, слова, що відрізняються ступенем інформативності; нейтральні і стилістично забарвлені (розмовні, книжні) слова, що відрізняються ступенем експресивності (виразності) словникова робота повинні спиратися на лексико-теоретичні знання учнів.

Головним теоретичним поняттям є поняття про лексичне значення слова. Робота над значенням і вживанням слова у мовленні є центром словникової роботи і обов'язково спирається на контекст в різних його різновидах:

- 1) на вказаний лексичний контекст (мінімальне словесне оточення, що розкриває значення слова);
- 2) на контекст речення;
- 3) на зв'язний текст.

Словникова робота органічно пов'язана з усіма видами роботи над розвитком зв'язного мовлення і є лише одним із аспектів багатогранного цілого.

Використані джерела

1. Будагов Р.А. Человек и его язык. – М., 2004.
2. Шанский Н.М., Лексика. Словообразование. – М., 1989.

Senina V., Gorovenko V.

LEXICOGRAPHIC WORK IN THE ASPECT OF YOUNG LEARNERS' SPEECH DEVELOPMENT

Our reality marks the time when the foundations for creating the Ukrainian national school – an educational institution focused on the perspective of Ukrainian people's spiritual and intellectual development – are laid. There much attention is drawn to the Ukrainian language study.

Pupils have to master the language functioning in two forms – oral and written. Lexical norms are crucial and they must be strictly followed. All these factors determine the article subject.

Key words: *the context, language units, lexical-semantic characteristics, lexicographic work, set expressions, speech units, the word.*

Стаття надійшла до редакції 03.09.13